

УДК 332.2.021

DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V26(2021)-15

Мовчанюк А. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Уманський національний університет садівництва, м. Умань, Україна

ORCID: 0000-0002-1536-3408

e-mail: anastasiyamov@gmail.com

Концептуальні основи розвитку малого та середнього агробізнесу в умовах реалізації земельної реформи

Анотація. У статті висвітлено становлення та розвиток організаційно-правових форм господарювання у сільськогосподарському виробництві в процесі здійснення земельної реформи як фундаментальної основи реалізації економічних перетворень в агросекторі зі створенням бізнесових структур ринкового напрямку розвитку. Ключовими аспектами земельної реформи стали ліквідація державної монополії на земельні ресурси сільськогосподарського призначення, перехід до приватної власності на землю, відновлення в селян почуття власника, господаря на землі та створення на цій основі виробничих структур, заснованих на приватній власності, орендних відносинах. На основі проведеного дослідження визначено основні етапи формування та становлення нових форм суб'єктів господарювання в процесі реалізації аграрної реформи. Визначено основні критерії потенціалу малого та середнього агробізнесу, від яких залежить їх економічний розвиток та забезпеченість конкурентоспроможності. Також проведено оцінку впливу розвитку агробізнесових структур на розвиток територіальних громад, завдяки яким здійснюється залучення трудових ресурсів, формування місцевих бюджетів, розвиток сільської інфраструктури.

Ключові слова: агробізнес; аграрний сектор економіки; аграрна реформа; земельна реформа; ресурси.

Movchaniuk Anastasiia, PhD (Economics), Associate professor of the Department of Public Management and Administration, Uman National University of Horticulture, Uman, Ukraine

Conceptual Bases of the Development of Small and Medium-Sized Agricultural Business in the Conditions of Land Reform Implementation

Abstract. Introduction. The structural land relations restructuring in the countryside, which in the process of land reform and collective agricultural enterprises reform during the 90s of the 20th century, was the spur for the formation and development of lease land relations in agricultural production. Despite the world's highest level of land resources involvement in economic circulation, high soil fertility, diversity of land and resource potential, it was not possible during the Ukraine's independence period to realize the main task of land reform, that is the transfer of land in possession of effective landowners and transforming these lands into a key determinant of economic growth.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the formation and development of organizational and legal forms of management in agricultural production in the context of land reform in Ukraine.

Results. Land resources play a leading role in Ukraine's economy as they are a working tool for the production programs implementation for the formation of food and raw materials for the processing industry. At the same time, the incompleteness of agrarian reform, limited market operations with agricultural land, lack of a consistent state policy on land use, disposal and ownership impedes investment into the agricultural sector, causing negative socio-economic consequences of the rural economy. Ukraine's desire to restructure land relations in agriculture and to develop them in accordance with world standards, objectively led to the formation of an adequate system of land relations, primarily focused on the formation of a full-time land owner like of small and medium-sized agricultural business.

Conclusions. The study of land relations development in Ukraine substantiates that the economy agricultural sector reform involves the transformation of land relations to a market type, the final stage of which should be the formation of the agricultural land market and the provision of the right to dispose of these lands to land owners. The results of the conducted studies showed that the objective need to significantly improve the state mechanism of support for small and medium enterprises in agribusiness, given, first of all, its actual absence and less competitiveness of this group of enterprises compared to large agricultural holdings.

Keywords: agricultural business; agrarian sector of economy; agrarian reform; land reform; resources.

JEL Classification: Q10, Q12, Q15.

Постановка проблеми. У процесах суспільного відтворення сільських територій, розвитку сільської інфраструктури, забезпеченості зайнятості жителів сільських населених пунктів, наповнення місцевих бюджетів важливу роль відіграє функціонування та розвиток малого та середнього агробізнесу. Роль

малого та середнього агробізнесу як об'єкта впливу на розвиток територіальних громад є беззаперечним, адже забезпечує сільськогосподарське товаровиробництво, в якому концентрується залучення природних, трудових, виробничих ресурсів на визначеній території, є складовою у формуванні

¹Стаття надійшла до редакції: 17.03.2021

Received: 17 March 2021

продовольчого балансу, слугує елементом у розширенні взаємопов'язаних напрямів з надання та отримання торгівельних послуг, обслуговуючих послуг, що в сукупності працює на кінцевий результат як для агробізнесових структур в частині отримання прибутковості власного виробництва, так і впливає на збільшення доходів населення громади та забезпеченості надходжень податків до місцевих бюджетів.

В аграрному секторі України для розвитку підприємницької діяльності існує великий потенціал, а саме забезпеченість земельними ресурсами сільськогосподарського призначення, можливості залучення трудових резервів у зв'язку зі зростанням безробіття в державному секторі економіки, незаповнені ніші в ринковому просторі з надання послуг населенню, потреба національної економіки в нових діях і підходах щодо розширення її сегментів, необхідність розроблення й упровадження новацій в аграрне виробництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження засад реформування аграрного сектора економіки України, особливостей розвитку земельної реформи країни, трансформаційних змін організаційно-правових форма суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки зробили вітчизняні вчені: Д. Борисовський, Я. Газало, А. Данкевич, М. Ільчук, Д. Іщенко, В. Месель-Веселяк, Г. Мостовий, К. Прокопенко, В. Сапич, О. Ходаківська, М. Федоров, І. Юрченко та інші.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є аналіз становлення та розвиток організаційно-правових форм господарювання у сільськогосподарському виробництві в контексті реалізації земельної реформи в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток та стабільність функціонування аграрного сектора економіки гарантує продовольчу безпеку країни, забезпечує сировиною базу переробку та харчову промисловості, виступає потенційним споживачем промислової продукції тощо. Дослідження економічної історії багатьох розвинених країн дає нам розуміння, що процвітання аграрного сектора суттєво сприяло загальному економічному прогресу в державі.

У сфері діяльності аграрного сектора України формується майже 60% фонду споживання, створюється в межах 20% валового внутрішнього продукту. В агросекторі зайнято 18,0% населення від зайнятого в галузях економіки держави (для порівняння у промисловості зайнято 14,8%, у торгівлі – 22,3%), частка капітальних інвестицій перевищила 11,4%, майже 40% національного експорту займає продукція агровиробництва [5]. Проте ситуація в даному секторі економіки залишається досить складною та не завжди прогнозованою, і перш за все через відсутність визначеності довгострокового державницького напрямку щодо розвитку агросектору.

Сільськогосподарське виробництво як один із ключових елементів агропромислового сектору економіки держави в останні роки піддається стресовим ситуаціям за рахунок маніпуляцій щодо питань урегулювання обігу сільськогосподарських земель, зняття мораторію на їх купівлю-продаж. Для сталого економічного розвитку агросектору необхідно мінімізувати політичну та соціальну напругу в земельних питаннях та спрямувати всі зусилля на завершення розпочатої тридцять років тому земельну реформу.

Важливим індикатором оцінювання масштабів розвитку аграрного сектора є його ресурсний потенціал. Земельно-ресурсний потенціал України слушно вважають первинним підґрунтям національної економіки, а в сільському господарстві – головним чинником виробництва, саме тому реалізація земельної реформи є стратегічним напрямком розвитку, як сільських територій так і економічного розвитку держави в цілому.

Сучасна земельна реформа в Україні, розпочата з прийняття Постанов Верховної Ради Української РСР «Про порядок введення в дію Земельного кодексу Української РСР», «Про земельну реформу» прийняті в грудня 1990 року, є важливою складовою частиною аграрної реформи, яка охоплює, крім земельних відносин, відносини власності на матеріально-технічні засоби виробництва, формування орендних відносин, взаємовідносин з державою, суміжними сферами економіки тощо. Цільова спрямованість започаткованої аграрної реформи була направлена на ліквідацію державної монополії земельної власності, перехід до приватної власності на землю та інші засоби виробництва, відновлення в селян почуття власника, господаря на землі та створення на цій основі виробничих структур, заснованих на приватній власності, орендних відносинах.

Прийняття законів України «Про селянське (фермерське господарство)», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про форму власності на землю», Земельного кодексу України поклали початок створенню нових форм господарювання в сільському господарстві на приватній основі, колективній. Колгоспи були реорганізовані в колективні сільськогосподарські підприємства (КСП), яким держава безкоштовно передала у колективну власність землі сільськогосподарського призначення. Створювались фермерські господарства, яким надавалися до 50 га сільськогосподарських земель державної власності у постійне користування [4, с.88].

Згідно Указу Президента України від 8 серпня 1995 року № 720/95 «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» [6] проведено паювання сільськогосподарських угідь між членами колективних сільськогосподарських підприємств. Селяни стали власниками земельних

сертифікатів, що підтверджували їх право на земельну частку пай. У загальному по Україні було розпайовані 27 млн гектарів сільськогосподарських угідь (65% сільгоспугідь країни) між 6,4 млн селянами, які стали власниками земельних паїв. Середній розмір земельної частки (паю) по Україні склав 3,9 га.

Видання Указу Президента України від 3 грудня 1999 року № 1529 «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» [7] стимулювало створення агроформувань із залученням інвестиційних потоків. Практично з 2000 року було розпочато етап розвитку малих і середніх сільськогосподарських підприємств заснованих на приватній власності, орендних відносинах.

У результаті реформування 10833 колективних сільськогосподарських підприємств (КСП) по Україні у 2000 році було створено 14241 сільськогосподарське підприємство із новим правовим статусом. Найбільшу частку новостворених агроформувань зайняли товариства з обмеженою відповідальністю – 6761, що склало 47,5%. Дані товариства засновувались на приватній власності фізичних осіб, в свою чергу, товариство на основі орендних договорів використовувало земельні та майнові паї колишніх членів реформованих КСП. Крім того, приватних підприємств було створено 2901 (20,4%). Залишалась привабливою колективна форма господарювання, проте відмінна від КСП, якою стали сільськогосподарські виробничі кооперативи засновані на пайовій участі колишніх членів реформованих КСП, які свої майнові частки внесли до статутного капіталу виробничого кооперативу, а земельні частки (паї) передали в оренду створеному ними ж підприємству. За такою формою господарювання протягом 2000 року було створено 3325 (23,3%) сільськогосподарських виробничих кооперативів. Фермерських господарств створено 1254 або 8,8% в структурі агроформувань створених на базі реформованих КСП. Вказані підприємства стали підприємствами ринкового типу, з їх створенням завершився перший етап аграрної реформи.

Становлення нової формації агроформувань у процесі проведення аграрної реформи нами проведено дослідження на прикладі Уманського району, який розміщений в південно-західній частині Черкаської області. Маючи в структурі земель території району 82% (115,2 тис. га) земель сільськогосподарського призначення з яких 92%, або 106,6 тис. га складають орні землі, що і визначає економічний напрям спеціалізації Уманського району яким є сільськогосподарське виробництво. Розвитку сільськогосподарського виробництва Уманського району сприяє наявність продуктивних ґрунтів, а саме сільськогосподарські угіддя розміщені в основному на чорноземах опідзолених 56251 га – 54,9%, чорноземах типових – 43824 га – 42,8% і лише 2,3% площ займають інші групи.

За структурою розподілу основного сільськогосподарського земельного ресурсу – ріллі району розподіл наявних 106,6 тис. га складає: 12,1 тис. га в межах населених пунктів і використовується для городництва, ведення особистого селянського господарства, 94,4 тис. га за межами населених пунктів (польові масиви) з яких 79,3 тис. га ріллі що складає 84% від площі ріллі, протягом 1994-1995 років було розпайовані між 26140 членами колективних сільськогосподарських підприємств Уманського району.

З 2000 року розпочато етап формування орендних відносин між власниками земельних паїв та їх орендарями – новоствореними суб'єктами господарювання. Крім того, землі державної власності, які були визначені як землі запасу та резерву, також передавались в оренду виробникам на договірних засадах. Поряд із агроформуваннями, які створились на базі реформованих КСП, селяни, які не виявили бажання передавати свої земельні наділи в оренду, створили власні господарства. Слід відмітити, що на базі 48 колективних сільськогосподарських підприємств (КСП) Уманського району протягом березня-квітня 2000 р. було створено 46 нових агроформувань у формі товариств, приватних підприємств, виробничих кооперативів. Діапазон використовуваних сільськогосподарських угідь складав в межах від 1000 га до 2000 га.

У процесі господарської діяльності на протязі 2001-2020 років проходив процес становлення ефективного користувача землі, відбувається зміна форм господарювання, прихід у сільськогосподарське виробництво нових інвесторів. Аналіз використання земельних ресурсів, на якому базується агровиробництво, засвідчує, що основними користувачами орних земель в Уманському районі залишаються малі та середні агропідприємства, яких станом на 01.01.2020 року було зареєстровано 51 і які в загальному використовують 57,4 тис. га або 61,1% орної землі. Кількість фермерських господарств за двадцять років зросла в 2,7 рази, а площа оброблюваної ріллі збільшилась у 13,7 рази. На 01.01.2020 року в районі здійснюють виробничу діяльність 81 фермерське господарство, які в загальному використовують 11,1 тис. га ріллі. Відзначається щорічне збільшення використовуваних земель фермерськими господарствами, перш за все, за рахунок створення нових фермерських господарств родинами селян об'єднуючи свої земельні частки (паї), а також збільшуючи оброблювані площі за рахунок оренди земельних паїв у громадян. Якщо протягом 2017-2019 років по фермерським господарствам площа оброблюваної ріллі збільшилась на 639,2 га або на 6,1% то по товарним сільськогосподарським підприємствам зменшилась на 8,6% або на 5383,4 га.

Групування агроформувань Уманського району за розмірами використовуваних площ сільськогосподарських угідь засвідчило, що з 51

сільськогосподарського підприємства Уманського району 30 господарств або 58,8% мають у користуванні земельні площі від 1 до 3 тисяч га, з яких найбільшу частку, а саме 20% становлять господарства з площами в межах 1 тисячі гектарів та 16% із площами до 2 тисяч гектарів.

Наведена на рис. 1 градація сільськогосподарських підприємств Уманського району за обсягами площ, які перебувають у їх обробітку свідчить про переваги розвитку в районі середніх форм агропідприємств із найбільш оптимальними земельними площами до 3 тис. га, що забезпечує можливості для розвитку інтенсивного сільськогосподарського виробництва.

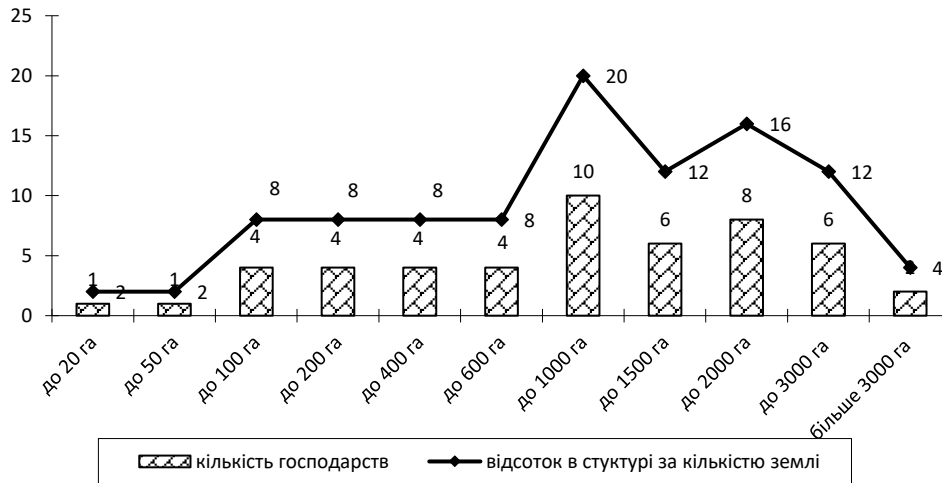

Рисунок 1 – Групування сільськогосподарських підприємств Уманського району за розмірами використовуваної площі сільськогосподарських угідь

Джерело: складено автором

Поряд з господарськими товариства вагоме місце в аграрному секторі Уманського району посідають

фермерські господарства в обробітку яких перебуває 11,8% орних земель району.

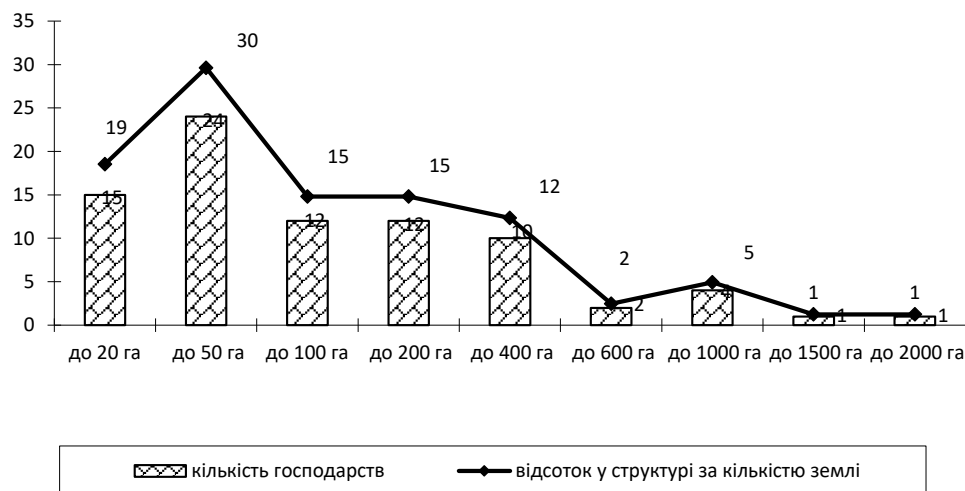

Рисунок 2 – Групування фермерських господарств Уманського району за розмірами використовуваної площі сільськогосподарських угідь

Джерело: складено автором

Проведений аналіз наявних земельних ресурсів сільськогосподарського призначення у використанні фермерськими господарствами району засвідчує, що

все ж таки переважають малі фермерські господарства, які мають в обробітку до 20 га та до 50 га, відповідна їх частка в загальній кількості

фермерських господарств складає 19% та 30%. Значна частка фермерських господарств, а це 42% із 81 фермерського господарства Уманського району мають найоптимальніші розміри господарств, даної форми господарювання, та обробляють від 100 до 400 га ріллі. Незначна частина фермерських господарств (8%) мають в обробітку від 600 до 2000 га, що свідчить про пріоритетність розширення виробництва.

Фермерські господарства з площами в обробітку до 50 га слід розглядати як сімейне виробництво, в якому зайняті члени однієї сім'ї, а фермерські господарства з площами від 100 га і більше спрямовані та товарне виробництво із залученням найманої праці.

Аналіз наявності в користуванні земельних ресурсів, як основного засобу сільськогосподарського виробництва, в суб'єктів господарювання Уманського району засвідчує про розвиток малих та середніх агроформувань, які і визначають економічний розвиток сільських територій Уманського району.

Одним із принципів раціональної організації виробництва на сільськогосподарських підприємствах є поглиблення спеціалізації і раціональне поєднання галузей. Під спеціалізацією аграрного формування слід розуміти зосередження його діяльності на виробництві певного виду продукції, або декількох її видів, які в найбільшій мірі відповідають природним і економічним умовам та потребам споживачів даної продукції [1, с.241].

У сільськогосподарському виробництві Уманського району галузь рослинництва займає провідне місце,

адже в ній виробляється 92,6% валової сільськогосподарської продукції району. За рівнем внутрішнього галузевої спеціалізації рослинництва виробництво зернових та технічних культур є ключовими напрямками виробничої діяльності агроформувань району. Щорічно посівні площі зернових культур займають в межах 60% посівних площ, технічні культури – 33%.

Наведенні в таблиці 1 дані засвідчують, що малі агроформування, маючи в обробітку до 100 га ріллі, а це 43,5% сільськогосподарських підприємств району, надають перевагу вирощуванню технічних культур (соняшник, соя), які є більш високорентабельними у порівнянні із зерновими культурами. Дана категорія підприємств, особливо ті які мають до 50 га займаються вирощуванням одного виду культур, що дозволяє мінімізувати виробничі витрати не роздроблюючи земельні площі і так не значні. При цьому слід відзначити, що при вирощуванні сільськогосподарських культур одного виду виробник піддається великому ризику так як сільськогосподарське виробництво в галузі рослинництва в значній мірі залежне від погоднокліматичних умов. Сільськогосподарські підприємства у користуванні яких земельні площі від 100 га і більші займаються вирощуванням зернових і технічних культур, що зменшує ризики у разі зменшення урожаю одних культур перекрити витрати іншими культурами, а отже бути менш уразливими в фінансовому плані.

Таблиця 1 Групування агропідприємств Уманського району за розмірами посівних площ сільськогосподарських культур у 2020 році, га

Площа	Кількість підприємств, що мали посівну площу культур				
	Усього	Зернових і зернобобових	Технічних	Овочів	Кормових
Підприємства, усього	131	-	-	-	-
до 20 га	16	-	16	-	-
до 50 га	25	8	19	-	-
до 100 га	16	10	16	-	-
до 200 га	16	16	16	-	-
до 400 га	14	14	14	-	1
до 600 га	6	6	6	1	1
до 1000 га	14	13	14	-	1
до 1500 га	7	7	7	1	2
до 2000 га	9	9	9	1	2
до 3000 га	6	6	6	-	2
понад 3000 га	2	2	2	-	2

Джерело: розраховано автором за даними статистичної Ф-29 СГ.

Потрібно зазначити, що орієнтація сільськогосподарських підприємств на вирощування рентабельних зернових, а також олійних культур не сприяє збалансованому постачанню на ринок різноманітної продукції харчування. Як наслідок, в останні роки спостерігається недовиробництво

сільськогосподарських культур, а саме круп'яних та плодовоовочевих, оскільки вони є малорентабельними, трудомісткими або збитковими. Результатом цього є зниження пропозиції окремих сільськогосподарських культур на ринку, формування ажіотажного попиту та стрімкого зростання цін.

За роки трансформацій в аграрному секторі економіки найбільш значних змін зазнало тваринництво. На сьогодні тваринництво перебуває у вкрай складному становищі, що зумовлює пошук ефективних шляхів подолання негативних явищ у галузі [5, с.324]. Варто зазначити, що тенденції, які тривалий час спостерігаються в галузі тваринництва, спричинені нестабільним та низьким рівнем закупівельних цін на продукцію тваринництва, що унеможливорює стійке рентабельне виробництво, недостатнім фінансовим забезпеченням та обмеженим доступом до кредитних ресурсів, що стримує інтенсивний розвиток виробництва та впровадження сучасних технологічних розробок. Враховуючи, що сільськогосподарське виробництво здійснюється агроформуваннями різних форм власності використовуючи орендовані земельні ресурси, в більшій частині їх частка складає 80-90 %, а для створення кормової бази тваринницькій галузі слід виділяти до 10 % земельних площ, крім того термін окупності вкладених капітальних інвестицій в тваринництві складає від 5-7 років, тому орендарі сільськогосподарських земель, маючи в значній частині договори оренди терміном 10–20 років не мають намірів займатись галуззю тваринництва.

Пріоритетним напрямом розвитку тваринництва та підвищення його конкурентоспроможності має стати механізм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, що забезпечить ефективний розвиток тваринництва й створення нормативно-правової бази регулювання доходів, а також часткове відшкодування державою основних витрат на будівництво та реконструкцію тваринницьких комплексів після їх введення в експлуатацію, насамперед, на умовах фінансового лізингу.

Аналізуючи галузь тваринництва аграрного сектора Уманського району слід відзначити, що нажалі із 131 сільськогосподарських підприємств району станом на 01.01.2020 тваринництвом займалися лише 11 господарств, з них: 7 скотарством, 8 свинарством, у 4 господарствах функціонують молочне скотарство і свинарство. Утримуване поголів'я ВРХ в сільськогосподарських підприємствах з 2000 року скоротилось на 75,5% (- 8965 гол), в тому числі зменшення поголів'я корів відбулось на 73% (-3339 гол).

Загальне утримуване поголів'я тварин в сільськогосподарських підприємствах району на

початок 2020 року склало 2915 гол. ВРХ з яких 1238 гол. корів, свиней 20598 гол. що свідчить про функціонування галузі скотарства в даних господарствах в першу чергу, як соціальні проекти по забезпеченню жителів сіл робочими місцями, а не про розвиток промислового виробництва.

Одним із варіантів розв'язання складної ситуації, яка складається в галузі тваринництва не лише в господарствах Уманського району, а відзначається в загальному по державі є реалізація державних програм підтримки галузі тваринництва. У цьому контексті ми позитивно оцінюємо програму державної підтримки, що передбачена Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва» №107 від 7 лютого 2018 року [8].

У ринкових умовах господарювання головною метою діяльності підприємств є забезпечення позитивних результатів як у фінансовій сфері, так і в досягненні конкретних високих показників у галузях рослинництва та тваринництва. Найвищі результати окупності витрат щодо виробництва окремих видів продукції повинні стати базою для загального успіху діяльності підприємств.

Висновки. Отже, земельна реформа сприяла створенню господарських структур ринкового спрямування, проте проведений нами аналіз засвідчив, що малі та середні підприємства мають свої особливості з точки зору формування структури виробництва та результатів діяльності. Зокрема, це стосується того факту, що дана група підприємств спеціалізується майже повністю на виробництві продукції рослинництва. Проведений аналіз засвідчив об'єктивну потребу суттєвого вдосконалення державного механізму підтримки малих та середніх підприємств в агробізнесі, враховуючи насамперед фактично його відсутність та меншу конкурентоспроможність цієї групи підприємств порівняно з великими агрохолдингами. Дані група підприємств виконує не тільки економічну функцію на селі, а й соціальну, забезпечуючи роботою сільських мешканців. Крім того, підприємства, маючи юридичну прив'язку до сільських територій, будуть також тією чи іншою мірою брати участь у житті громад.

Література:

1. Безугла Л. С. Державна підтримка малого та середнього бізнесу за допомогою організаційно-маркетингових заходів. *Ефективна економіка*. 2018. №8. С.238-245.
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення 21.04.2021).
3. Ільчук М.М. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу. Київ: «Вища освіта», 2002. 398 с.
4. Мовчанюк А.В. Державне регулювання земельних відносин в умовах аграрної реформи України. *Балканско научно образование*. 2019. №5. С.87-90.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Показники діяльності суб'єктів господарювання. URL: www.ukrstat.gov.ua.
6. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям : Указ

-
- Президента України від 08.08.1995 №720/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720/95> (дата звернення 21.02.2021).
7. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки: Указ Президента України від 03.12.1999 №1529. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99> (дата звернення 21.02.2021).
 8. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 №107 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107> (дата звернення 21.02.2021).
 9. Редіна Н.І. Становлення і розвиток малого бізнесу в регіоні: монографія. Дніпропетровськ: ДДФА, 2008. 508 с.
 10. Ruchkina, G. (2017). Small and medium enterprises in regional development and innovations. *Journal of International Studies*, 10(4), 259-271.

References:

1. Bezugla, L. S. (2018). State support of small and medium business through organizational and marketing activities. *Efektivna ekonomika*, 8, 238-245 [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2001). Land Code of Ukraine (Act No. 2768-III, October 25). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> [in Ukrainian].
3. Ilchuk, M. M. (2002). *Osnovy pidpryjemnyckoji dijalnosti ta aghrobiznesu*. Kyiv: Higher Education [in Ukrainian].
4. Movchaniuk, A. V. (2019). State regulation of landed relations in the conditions of agrarian reforms of Ukraine. *Balkansko nauchno obrazovanye*, 5, 87-90 [in Ukrainian].
5. State Statistics Service of Ukraine (2021). Official web-site. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Decree of the President of Ukraine. (1995). On the order of lands partition transferred to collective ownership of agricultural enterprises and organizations. (Decree No. 720/95, August 8). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720/95> [in Ukrainian].
7. Decree of the President of Ukraine. (1999). On immediate measures to accelerate the reform of the economy agrarian sector (Decree No. 1529, February 2). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99> [in Ukrainian].
8. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). On approval of the Procedure for the use of funds provided in the state budget to support the livestock industry (Decree No. 107, February 7). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107> [in Ukrainian].
9. Redina, N.I. (2008). *Stanovlennja i rozvytok malogho biznesu v rehioni*. Dnepropetrovsk: DSFA [in Ukrainian].
10. Ruchkina, G. (2017). Small and medium enterprises in regional development and innovations. *Journal of International Studies*, 10(4), 259-271.

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License